

Erhvervslivets fremtidige ejerformer¹

Steen Thomsen

Jeg har fået til opgave at skrive om erhvervslivets ejerformer i de næste 250 år. Det er en interessant øvelse at overveje, hvilken udbredelse de forskellige ejerformer vil få på langt sigt – altså for eksempel om 250 år! Det sætter fantasien i sving. Selvfølgelig er vi nødt til at tage de sædvanlige forbehold om at spå om fremtiden, og at det hele er usikkert o.s.v. Det være hermed gjort.

De mange ejerformer

Erhvervslivet i Danmark og andre lande er kendetegnet ved sameksistens af mange forskellige ejerformer, der tåler sammenligning med artsrigdommen i plantearket. Vi har personligt ejede, ejerledede, familieejede, fondsejede, foreningsejede, andelsejede, offentligt ejede, investorejede, partnerejede, medarbejderejede og selvejende selskaber foruden store restgrupper af daterselskaber og udenlandske ejerskaber, der kan føres tilbage til mange forskellige ultimative ejere.

Der er en vis logik i de mange ejerformer i erhvervslivet på samme måde som i de mange plantearter i naturen. De forskellige ejerformer har forskellige egenskaber, hvilket gør dem mere eller mindre egnede til forskellige typer virksomheder.

Ejerledelse – kombinationen af ejerskab og ledelse gennem personligt ejerskab – er klart den mest almin-

delig ejerform og helt dominerende blandt små virksomheder, som der er langt flest af. Virksomhedernes størrelsesfordeling er overalt i verden højre skæv – tilnærmelsesvis lognormal – således at der er langt flest små virksomheder og meget få meget store. Det er let at forstå, fordi ejerledelse giver de økonomiske incitamenter og kontrollen til en virksomhedsledelse, der har den relevante information og evnen til at gøre en forskel for virksomhedernes resultater.

Aktieselskaber med eksterne investorer er derimod mere almindelige for store virksomheder, der har brug for mere kapital, og hvor det er svært at sælge hele virksomheden til én køber.

Andelsvirksomhederne forklares ofte som en løsning på koordineringsproblemer i værdikæden, for eksempel mellem primær produktion og forarbejdning i landbrugsvirksomheder eller forholdet mellem detailhandelsvirksomheder og deres kunder.

Erhvervsfonde kan ses som en løsning på generationsskifteproblemer i familievirksomheder og tilfører virksomhederne et langsigtet ejerskab, der kan være en fordel i virksomheder med lang tidshorisont, eksempelvis hvis der er meget forskning og udvikling.

¹ Forskningsprojektet "De danske Erhvervsfonde" ("The Danish Industrial Foundations") takkes for finansiel støtte i den periode, hvor denne formidlingsartikel blev til.

Offentligt ejerskab ved vi fra økonomisk teori, kan være hensigtsmæssigt for virksomheder med stærke eksterne effekter, der påvirker andre virksomheder eller forbrugere.

Der er altså et vist system i forskelligheden. Det synes at være en rimelig sikker prognose, at vi også i fremtiden vil have en flerhed af ejerformer i erhvervslivet.

Fremtidsmusik

Det forekommer meget sandsynligt, at der over tiden kan udvikles nye ejerformer, som vi slet ikke har tænkt på endnu, og som vil erobre verden. Hvad der skulle være for nogle er naturligvis mere usikkert.

Hvad for eksempel med AI-ejerskab (ejerskab af artificial intelligence) – altså virksomheder ejet af maskiner begavet med kunstig intelligens, der er mange gange større end vores egen?² De vil givetvis være i stand til at udkonkurrere de fleste af de gamle ejerformer. De vil være non-profit i den forstand, at de ikke har noget materielt forbrug – og på den måde minde om erhvervsfondene – men de vil givetvis være interesseret i at udbygge deres intelligens i konkurrence med andre lignende enhed – altså reinvestere det hele – måske minus nogle uddelinger til de øvrige samfund.

En anden overvejelse kunne være medarbejderejerskab. Måske er der en grænse for, hvor længe ansatte i virksomheder og organisationer vil acceptere, at der kan handles med deres arbejdsliv hen over hovedet på dem, ligesom vi nu finder det forkasteligt,

² I øvrigt er det forudsigeligt, at artificial i artificial intelligence vil blive erstattet af et andet tillægsord. Jeg foreslår MI: Machine Intelligence.

at fortidens russiske adelsmænd kunne spille deres livs egne væk i kortspil. Det kan være, at man fremover kommer til at se på eksternt ejerskab som en form for slaveri. Alternativet kan igen være selvejende eller fondsejede organisationer – eller partnerskaber og medarbejderejede virksomheder.

Man kan også tænke sig, at vi helt holder op med at have virksomheder, fordi produktionen er fuldstændig automatiseret, og der reelt ikke er nogen mangel på materielle goder. I det tilfælde vil der måske ikke være noget ejerskab tilbage måske med undtagelse af regeringer osv., der kan holde det hele på plads.

Historisk perspektiv

Det er måske ikke til meget nytte at tage udgangspunkt i historiske udviklingstendenser, når man kigger så langt frem som 250 år. Men vi kan alligevel prøve at se, hvor langt vi kan komme ad den vej.

Erhvervslivets ejerformer for 250 år siden var naturligvis markant anderledes end dem, vi kender i dag. Der var nogle få egentlige selskaber som Ostindisk Kompagni (for 250 år siden omdøbt til Asiatisk Kompagni), men det var undtagelser. Der var landsbyfællesskaber med en kombination af privat og fælles ejerskab. Der var privatejede småbrug, person/familieejede håndværksvirksomheder, møller og købmænd. Der var herregårde i familieejerskab, der næsten ejede deres livegne, og der var slaveri – i hvert fald andre steder i verden.

Der var også stiftelser, der ejede landbrug og nok også andre virksomheder. Tidligere – under katolicismen – havde stiftelser, kloster og lignende spillet en væsentlig rolle i social forsyning og landbrug. Der var visse typer af foreninger som laug, der kunne have et vist ejerskab. Staten – det offentlige – fandtes, men omfattede før og fremmest forsvaret.

Situationen i dag er som beskrevet i indledningen også karakteriseret ved en flerhed af ejerformer, hvor vi kan genkende nogle af dem: staten, de personligt ejede selskaber, familievirksomhederne, foreninger og stiftelserne. Men der er mindst tre væsentlige forskelle.

Først og fremmest er ejerformerne blevet væsentlig mere formaliserede juridisk. Vi har fået et stort antal selskabsformer – anpartsselskaber, aktieselskaber, interessentskaber m.v. – der kan ejes på forskellig måde.

For det andet er der foregået en væsentlig koncentration, således at vi har færre selvstændige, personligt ejede selskaber. Vi har fået færre selvstændige og flere lønmodtagere. Hvis man skelner mellem markeder og hierarkier som koordinationsmekanismer, har vi set en stærk tendens til mere hierarki, der viser sig i større enheder – større virksomheder, en større offentlig sektor og nok også større foreninger. Hvor den selvstændige landmands økonomiske aktivitet styres af markedsmekanismerne, styres de ansatte i den offentlige og private sektor af hierarki: de har chefer, der bestemmer, hvad de skal gøre – men også kan vælge at delegerer beslutninger til medarbejderne. Denne tendens ser ud til at fortsætte, således at vi får større landbrug, færre og større banker og så videre.

De større erhvervsvirksomheder organiseres typisk som aktieselskaber, hvilket indebærer, at ejerskabet adskilles fra virksomhedernes ledelse og drift. Ejerne kan købe og sælge deres aktier, som de vil, men virksomheden går videre med en professionel ledelse. I de fleste tilfælde bliver de ved med at være ejerledede, men der er en tendens til, at ejerledelse afløses af mere investorejerskab, jo større virksomhederne bliver.

Spørgsmålet er så, om erhvervslivet på sigt vil komme til at bestå i nogle meget store selskaber, der ejes af investorer som pensionskasser og investeringsforeninger, der igen ejes af forbrugerne. Det var nok den almindelige forestilling på et tidspunkt. En anden mulighed kunne være, at investorerne investerer i kapitalfonde, der har et mere koncentreret ejerskab til selskaber, der ikke behøver at være børsnoterede.

En tredje tendens i forhold til 1769 er internationalisering. Vi ser en betydelig internationalisering af ejerskabet, således at udenlandske investorer ejer aktier i danske børsnoterede selskaber, udenlandske selskaber ejer danske datterselskaber, og udenlandske kapitalfonde ejer danske selskaber. Kan man tænke sig, at ejerskabet spredes mere og mere ud, således at investorer over hele kloden ejer små aktieposter i nogle store danske koncerner, der også arbejder internationalt?

Problemet med spredt ejerskab er, at den øverste kontrol mangler, hvilket indebærer, at selskabets ledelse får magten. Det kan føre til, at selskaberne ikke ledes energisk nok, som allerede Adam Smith påpegede. Det er også muligt, at ledelserne kommer til at tildele sig selv høje lønninger, frynsegoder m.v. – eller at de engagerer sig i store dyre projekter på aktionærernes bekostning, som den såkaldte agentteori har belyst.

Derfor har hovedaktionærer formentlig en blivende rolle at spille i erhvervslivet. De kan give selskabernes ledelse et modspil, der gør dem mere effektive og konkurrencedygtige.

Den politiske dimension

Erhvervslivets ejerformer præges i høj grad af politik, lovgivning og ideologi. Det er måske tydeligst for stats ejerskab, der var et vigtigt led i kommunistisk og socialistisk ideologi. Velfærdsstatens offentlige ejerskab af hospitaler, plejehjem, skoler, universiteter, forsyningsvirksomheder m.v. er et varigt minde herom, selv om det i dag er usædvanligt, at den danske stat ejer erhvervsvirksomheder. Statsligt og offentligt ejerskab er stadig fremherskende i lande som Kina.

Socialdemokratiet forsøgte sig i en periode med økonomisk demokrati, der senere mandede ud i pensionskassekapitalismen, hvor bestyrelser med arbejdstagerrepræsentanter investerer lønmodtagernes pensionsmidler, der dermed giver dem andel i erhvervslivets indtjening.

I Danmark var liberalismen længe knyttet til andelsbevægelsen og bøndernes sag. Andelsbevægelsen blev sammen med gensidige foreninger og "friendly societies" set som et alternativ til den rå kapitalisme. En stor økonom som Alfred Marshall fremhævede andels-selskabernes moralske betydning. I takt med koncentrationen er det demokratiske og lokale element i andelsselskaberne gledet i baggrunden. Liberalisterne i Venstre hylder i dag snarere de små iværksættere (dvs. personligt ejerskab).

Revolutioner i samfundsudviklingen giver sig ofte udslag i nye ejerformer. Det gjaldt for eksempel reformationen, hvor den katolske kirkes gods og stiftelser de facto blev nationaliseret – eller overgangen til og fra planøkonomi i Østeuropa.

Men også på mere beskedent niveau påvirkes erhvervslivets ejerformer af politik. Skattepolitikken påvirker eksempelvis ejerformerne. Pensionskassekapitalismen hviler i ikke ubetydeligt omfang på favorable skattevilkår for kollektive pensionsordninger. Succession af virksomheder inden for familien behandles mere favorabelt end andre former for arv. Jo mindre privat formue og arv beskattes, jo mere familieejerskab vil vi sandsynligvis se. Og jo stærkere den private kapital beskattes, og jo mindre skat det udløser at stifte en fond, desto mere attraktivt bliver det at stifte erhvervsfonde.

Pointen her er, at erhvervslivets ejerformer afspejler samfundets fremherskende ideologier og den økonomiske politik. Det gør det dog ikke nemmere at forudsige deres fremtidige udvikling.

Konklusion: Et scenarie

Det er ikke urealistisk at forestille sig, at menneskeheden i løbet af de næste 250 år vil nå pensionsalderen i den forstand, at vores rolle vil være at nyde vores otium snarere end at bidrage til vidensudvikling og produktion, der kan være overtaget af robotter og MI (Machine Intelligence, det nye ord for AI). Der vil selvfølgelig i en overskuelig fremtid være tale om en kombination af menneske og maskine. Men når vi tænker så langt frem som 250 år, vil maskinerne formentlig overhale os, fordi de forøger deres intelligens langt hurtigere, end vi gør.

Der er altså ingen, der vil være tvunget til at arbejde, og mange vil givetvis lade være. De, der ønsker at arbejde, vil ikke være motiveret af økonomisk velstand, men af et ønske om at gøre en forskel. Det vil de blandt andet kunne gøre ved at være noget for hinanden, men det er ikke sikkert, at de behøver virksomheder for at udfylde den rolle.

Virksomhederne – eller deres organisatoriske efterfølgere - vil derfor primært eksistere, fordi de løser et psykologisk behov hos mennesket. De vil være et mål i sig selv snarere end et middel til at opnå et andet mål (øget velstand og forbrug), som vi kender det i dag. På den måde vil der måske være behov for psykologer, spiludviklere, læger, plejere, kunstnere og andre erhverv, som mennesker kan lide at udføre. De vil måske også organisere sig i grupper, der ligner arbejdspladser, fordi de kan lide at arbejde og leve på den måde (meget tyder på, at vi er genetisk programmerede til at foretrække klansamfund eller storfamilier). Men hierarkiet vil være mindre trykkende, hvis der ikke er nogen egentlig økonomisk nødvendighed.

Virksomheder ejet af intelligente maskiner vil formentlig kunne udkonkurrere menneskeligt ejerskab, fordi de er mere intelligente og ikke ligger under for de psykologiske skævheder, som mennesket er født med. De vil ikke have noget profit incitament, og på den måde vil fremtidens ejerskab være non-profit. De vil kunne være mere fair end mennesker, og det vil være slut med dårlige chefer. Hvorvidt de overhovedet vil ansætte mennesker, er en anden sag, men måske kan de overtale.

Hvordan de intelligente maskiner så vil organisere sig er et andet fascinerende emne, som trænger til mere forskning. Men måske vil økonomisk teori endelig

kunne finde anvendelse i virkeligheden. Da der altid vil være en vis ressourceknaphed, er det muligt, at de vil organisere sig via markeder i løse formationer, der ligner alliancer eller virksomheder.

Man kan altså forestille sig en arbejdsdeling mellem forskellige menneskejede socioøkonomiske virksomheder og de egentlig produktions- og udviklingsvirksomheder, der vil være langt mere effektive og stå for størstedelen af nationalproduktet. Men det er naturligvis også en mulighed, at maskinvirksomhederne nominelt vil være menneskeejede, mens de i praksis styres af maskinerne.

